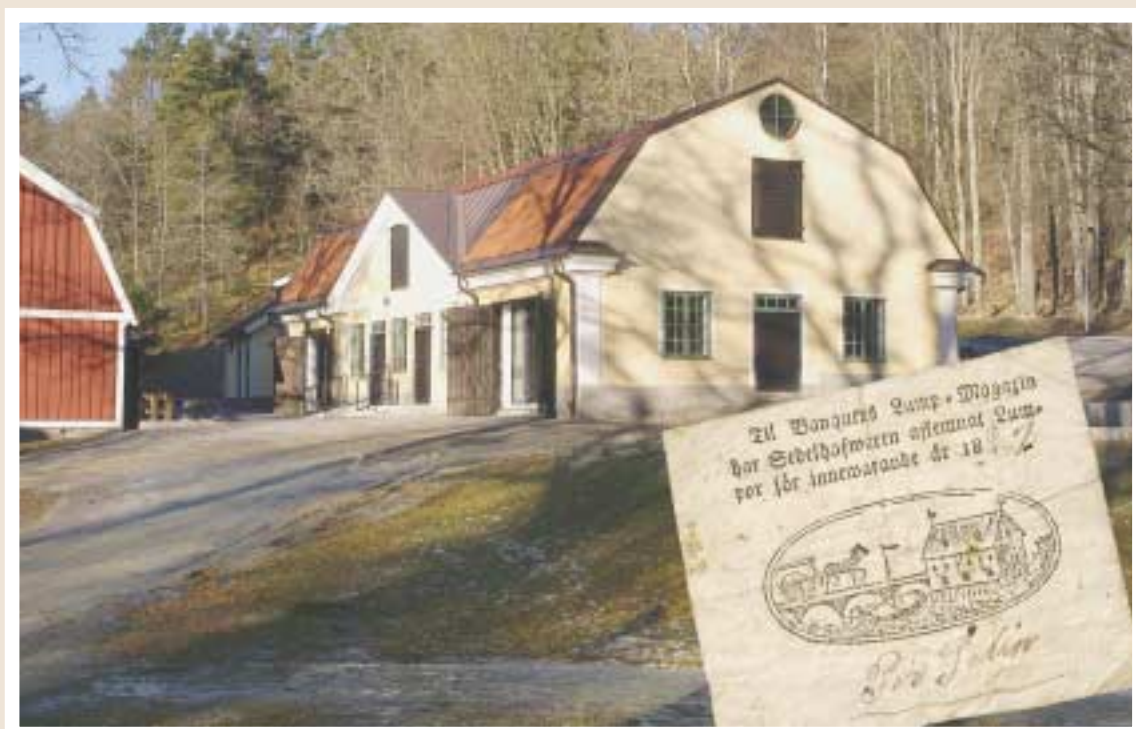

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

MAJ 4 • 2005

Den dyrbara lumpen, råmaterialet till våra gamla sedlar

Tumba Bruksmuseum öppnar!

Fossila "penningar" från Brattingsborg

Pris 20 kr

Fossila ”penningar” från Brattingsborg

Av Cecilia von Heijne

En mytomspunnen plats i Skåne är Ivön som ligger i Ivösjön. Enligt traditionen uppfördes där på 1100-talet en borg som bl.a. beboddes av biskopen Andreas Sunesson från Lund. Fortfarande finns lämningar i form av den s.k. biskopskällaren med slagna valv att beskåda.

I början av 1900-talet utfördes arkeologiska undersökningar på Ivön, varvid man påträffade medeltida mynt. Även tidigare hade mynt framkommitⁱ. Det är emellertid inte dessa mynt från Ivön som är de mest omtalade. De ”myntfynd” som har associerats med borgen och väckt störst uppmärksamhet är de som kommit att kallas brattingsborgspenningar. Dessa är egentligen inte alls mynt utan fossiler.

Kilian Stobæus (1690-1742) och brattingsborgspenningarna

Redan på 1700-talet omskrivs brattingsborgspenningarna i en avhandling av Kilian Stobæus (1690-1742), där han drar slutsatsen att det rör sig om just fossiler av en snäcka och inte om verkliga myntⁱⁱ. Han är bl.a. känd för att ha varit lärare till Carl von Linné, men också för att han var den förste som erhöll doktorsgraden i medicin i Sverige (år 1721). Stobæus erbjöd Linné fri logi samt undervisning, då denne i sina unga dagar inte var någon förmögen man. Ett år tillbringade Linné i Lund (1727-1728), där Stobæus var en högt ansedd professor. Stobæus forskning grundades i stor utsträckning på iakttagelser av olika fenomen i naturen. Detta bidrog till att han byggde upp en samling av naturalier, men även av andra föremål som exempelvis mynt. Hans samling *Museum Stobæanum Carolinum* donerades 1735 till Lunds universitet. Detta blev en grund till Lunds Universitets Historiska Museum. Stobæus hade dessutom ett för tiden mycket omfattande bibliotek som innehöll 1700 böcker. Hans intresse för mynt och numismatik framgår inte endast av hans samling utan även de av honom författade akademiska avhandlingarna *De re numismatica* samt *De numis et sigillis Lundensibus*, båda framlagda år 1741.

Carl von Linné och Kilian Stobæus utväxlade brev, och Linné skickade information om stenar och mi-

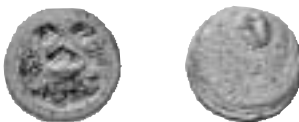

Fig. 1. Brattingsborgspenning från Regionsmuseet i Kristianstad. Diam 13 mm. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

neraler som han funnit vid sina resor. Bland dessa ingår petrifikat, d.v.s. fossiler. I ett brev från 1730 ber Linné Stobæus om möjligt att skicka honom ett exemplar av ”Nummis Brattenburgenses”, d.v.s. en brattingsborgspenning. I ett brev från 1730-1731 tackar Linné för att han fått fossilerna sända till sig, men dessvärre hade merparten gått sönderⁱⁱⁱ.

Brattingsborgspenningarna efter Stobæus och Linné

Även efter Stobæus och Linnés levnader har sägnerna kring brattingsborgspenningarna fortsatt att florerat. Ett exempel är när den vid Herrevadskloster närbelägna Sjörrödsjön skulle sänkas. Arbetarna påträffade då ”mynt” på en holme i sjön som de trodde var brattingsborgspenningar. Några av ”mynten” sändes till Artur Hazelius i Stockholm för bestämning. En dementi publicerades emellertid strax efter. Det rörde sig inte alls om mynt utan en slags järnmalm, limonit. Att denna kan ha förväxlats med mynt kan ha berott på sägner i trakten om undangömda och ned-sänkta skatter^{iv}.

Sägner om brattingsborgspenningarna hör annars främst samman med Ivön. Flera versioner av sägnerna finns. En utförlig sammanfattning publicerades på 1870-talet och återges nedan:

I urminnestider innehades Ifö af Atte Ifvarson, en rik, mäktig och stolt man, som härstammade från Ifvar Vidfamne och bodde på Brattingsborg, ett för den tiden storartadt och väl befäst slott på öns norra strand. Atte och hans gemål, som egde tvenne barn, en son och en dotter, beslöto låta dessa gifta sig med hvarandra, emedan i hela det kringliggande landet icke fanns hvarken man eller qvinna, som de ansågo värdig att upptaga till släktning.

Men just då bröllopsmåltiden in-

togs, inträffade ett jordras, Brattingsborg med hela stranden derunder sjönk i djupet och insjön öfversvämmade stället der borgen hade stått. Atte sjelf lyckades dock undkomma. Han sprang till stället, tog en häst och red i galopp från gården, hvarvid jorden alltjemt sjönk undan, så att hästens bakfötter saknade stöd. Äntligen kom han på fast mark, stannade, vände sig om och såg den stolta borgen försvinna under vattenytan, red sedan vidare – men vart-hän han for, och hvilka öden som derefter träffade honom, har sagan ej ansett nödig att meddela eftervärlden....

I sanden på öns nordvestra strand träffar man ett slags petrifikater, liknande gamla mynt af omkring ett tioöres storlek, somliga något större, andra mindre, alla med en omkring brädden gående upphöjd kant och på den ena sidan prägel af en döds-skalle. Dessa kallas brattingsborgspenningar och det troddes fordom af de vidskepligare bland allmogen, att dessa så kallade penningar varit metallmynt som funnits på Brattingsborg, men af någon mäktig trollkarl blifvit förvandlade i värdelösa stenbitar, såsom ett straff därför, att de blifvit utpressade af fattiga sjuklingar, för tillåtelsen att få dricka ur en helsökälla, som fanns på ön. En dag kom nemligen en gammal fattig man, gående på kryckor, och begärde att få dricka ur källan, men fogden Stigo Anderson som under Attes främvaro innehade ön, nekade, emedan gubben ingenting hade att betala med. Den gamle bad under tårar, att ”Stigo måtte förbarma sig öfver honom, så skulle Gud förbarma sig öfver Stigo”. Den hårde fogden svarade: ”Jag behöfver icke något förbarmande”. Med ens förvandlades den svage gubben till en ung, skön och krafffull man, omstrålad af en underbar glans. ”Du är fördömd!” ropade han till Stigo och försvann. I samma ögonblick kändes ett jordskalf och källan rasade igen, men upprann åter på ett annat ställe af ön. När Stigo kort derefter skulle anlita sin kassakista, fann han sina guld- och silfvermynt förvandlade i de ofvan beskrivna brattingsborgspenningar-na.

Enligt en annan sägen, hvilken den snillrike danske skalden Inge-mann intagit i sin intressanta histo-

Fig. 2. Kilian Stobæus (1690-1742).
Repro.

riska roman "Waldemar Seier", egde Brattingsborg sin tillvaro långt in i medeltiden. Den fromme erkebiskopen Anders Suneson, Waldemar Seiers trognaste vän, som angräpits av en förfärlig sjukdom, spetälska, hade nedlagt sitt embete och flyttat till Ifö, hvarst han i en enslig cell framlefde sina dagar under böner, botöfningar, läsning i bibeln och utarbetandet af en lagbok. Han fick underrättelse om, att krigsfolket på Brattingsborg röfvat till sig en mängd penningar, hvarmed de spelade och lefde vildt långt in på nätterna. Biskopen uttalade då en förbannelse öfver det förläddande myntet, och krigarne blefvo ej litet förvånade öfver, att följande morgon finna alla sina penningar i små runda stenflisor med ett hemskt grinande döds skull till prägel.^v

Fig. 3. Brattingsborgspenning avbildad i Svenska Familj-Journalen 1874, s. 354.

Andra fossiler på Ivön

Ivöns yta är drygt 20 kvm, och ön ligger i Ivösjön i nordöstra Skåne. Eftersom ön till största delen var belägen under havsytan under tidsperioden Krita (för ca 146 miljoner till 65 miljoner år sedan före nutid) går det idag att finna fossiliserade vattenlevande djur i området. Havet var då väsentligt varmare och bl.a. har fossiler efter hajar, sköldpaddor och svanhalsödlor påträffats. De fossiler som har associerats med mynt på Ivön heter på latin *Crania Numulus*

eller *Numulus Brattenburgensis*. De kommer från *Brachiopoder* (armfotingar) som liknar musslor, men har två symmetriska skal. *Brachiopoderna* finns som 30 000 kända fossila arter som hade sin storhetstid under paleozoikum (från 570 till 245 miljoner år sedan). Av nu levande återstår ca 260 arter och de finns bl.a. på svenska västkusten^{vi}.

Att fossiler förr var mytomspunna framgår bl.a. av benämningen "vätte-ljus", som ibland används för fossiliserade bläckfiskar. Att de har haft särskilda betydelser framgår även av de s.k. kikskålarna. Dessa var fossila snäckor som har påträffats i Skåne. Barn som led av kikhosta, en nog så besvärlig åkomma, fick dricka mjölk ur dessa^{vii}.

Oppublicerade uppgifter och förkortningar

ATA: Antikvariskt-Topografiska Arkivet. Stockholm.

LUHM: Lunds Universitets Historiska Museum

SHM/KMK: Inventarieförteckning vid Statens Historiska Museum/Kungl. Myntkabinettet.

(Manus) Sveriges *Mynthistoria Landskapsinventeringen, Skåne*.

Wedberg, J. O.: Numismatisk klippssamling ca 1860-1911 i ATA.

Referenser

Hildebrand, B. 1937: *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816-1837*. Del I, Tiden till 1826. KVHAA Handlingar XLIV. Stockholm.

Stobæus, K. 1732: *Dissertatio Epistolaris Ad V. Cl. Dn. Doct. Theodorum Wilhelmum Grothardum, Orphanotropei, quod Hafniæ est, regii Medicum experientissimum celeberrimum, de Nummulo Brattensburgensi, Singulari illo in Scania fossili, nec non Obiter de nonnullis aliis ad hanc Historiæ Naturalis Patriæ partem pertinentibus, inprimis frondosis Cornu Ammonis cujusdam majoris Fragmentis*. Londini Gothorum.

– 1741: *Introductionis Compendiarie in Fundamentorum historiæ Civilis, Inprimis Patriæ notitiam Sectio Secunda de Re numismatica*. Londini Gothorum.

– 1741a: *Dissertatio Historica de numis et sigillis Lundensibus*. Londini Gothorum.

Witt, G. C.: 1874. Sägner från Ifö. *Svenska Familj-Journalen*, Band 13, årgång 1874.

Rättelse

I SNT 2005:2 på sid. 45 har en felaktig uppgift insmugit sig rörande antalet ständiga medlemmar i SNF. Antalet skall vara 28.

FE

Noter

ⁱ De mynt som har påträffats på Ivön är ett romerskt bronsmynt (SHM/KMK 13 363), ett depåfynd med fyra islamiska mynt och silverringar (skingrat, men har funnits på LUHM), ett medeltida tyskt mynt (SHM/KMK 20 027); i biskopskällaren har ett medeltida danskt mynt påträffats (det är okänt var myntet befinner sig). Det finns även en notering om att ett mynt med ett fyrkantigt hål i mitten har hittats på ön (ATA). En mer detaljerad förteckning över mynten från Ivö kommer att publiceras i *Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen, Skåne*.

ⁱⁱ Stobæus 1732. Se även B. Hildebrand 1937, s. 99f.

ⁱⁱⁱ En större projekt pågår med namnet "The Linnaean Correspondance". En utgivning av Linnés brev planeras till år 2007 som är 300-årsjubileet av Linnés födelse. Projektet är ett samarrangemang mellan Linnean Society of London, Svenska Linnésällskapet, Svenska Vetenskapsakademien och Uppsala Universitet i koordination med Centre international d'étude du XVIIIe siècle, Ferney-Voltaire.

^{iv} Wedbergs klippssamling s. 231, 232 (år 1885).

^v Witt 1874:353ff.

^{vi} Tack till kvartärgeolog Jonas Bergman.

^{vii} SHM/KMK 1680.

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08 - 411 08 07

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken

Öppettider

Vardagar 10.00 – 18.00

Lördagar 10.00 – 14.00

Regeringsgatan 6

111 53 Stockholm

Tel. 08-411 50 81

Fax. 08-411 52 23